
ПОЛИТИЧЕСКАТА СТРАТЕГИЯ И ЦЕЛ НА БЪЛГАРСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ И НА ГЮРГЕВСКИЯ ЦЕНТРАЛЕН РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ

Георги **НАЙДЕНОВ***

The study considers the succession and even the alternativeness of the political strategy and aim of the Bulgarian Revolutionary Central Committee (BRCC) and the Gyurgevo Revolutionary Central Committee (GRCC). It is shown that BRCC's political strategy is that of a revolt, whereas GRCC aims at organising insurgencies. While BRCC aims at achieving political independence relying on the Bulgarian people's force, GRCC aims at organising mass massacres of Bulgarians and Turks that would lead to the intervention of the Great Powers and to the independence of the Bulgarian land considering even the possibility for „enslavement“ by the Austrian Empire. It is proved that the nature of the hostilities in April 1876 is not that of a revolt but of insurgencies.

В българската историческа наука е прието, че апостолите на Априлското въстание – 1876 г., и съответно техният Гюргевски централен революционен комитет като идеология, като политическа стратегия и политическа цел са продължители на делото на Любен Каравелов, Васил Левски и на техния букурещки Български революционен централен комитет (БРЦК). В най-общ план това действително е така, тъй като и двата комитета си поставят за цел политическото освобождение на България. Но това е така само в **най-общ план**. Уместно е да се дискутират различията, дори **алтернативността** на идеологията, политическата стратегия и конкретните политически цели на БРЦК и на апостолите на Априлското въстание. Идеологията на Любен Каравелов, Васил Левски и на БРЦК е **патриотизмът**, а на апостолите и на ГЦРК е **национализмът**.¹ Политическата стратегия на БРЦК е **въстание**, а на ГЦРК е **бунтове**. Целта на БРЦК е постигане на политическа независимост със силите на самия народ, а на ГЦРК е да се органи-

* Авторът е професор, доктор на социологическите науки, катедра „Икономическа социология“, Общикономически факултет, Университет за национално и световно стопанство – София.

¹ По този въпрос вж.: **Найденев, Г.** Идеологията на Българския революционен централен комитет и на Гюргевския централен революционен комитет. – В: *Общество, памет, образование*. (История и обществени нагласи). Том 2. с. 112 – 119.

зират масови кланета на българи и турци, което да доведе до намеса на Великите сили и до свободата, като се допуска и вариантът българските земи да бъдат „поробени“ от Австрийската империя.

През XVIII век започва Българското възрождение. То е следствие и израз на генезиса на капиталистическия начин на производство в българските земи. Започва постепенната трансформация на българската народност в българска нация.² Тази трансформация преминава през три периода: *първо*, период на просвещение; *второ*, период на борба за независима българска църква; *трето*, борба за политическо освобождение.³

В рамките на по-малко от две десетилетия радикалните елементи в българското националноосвободително движение сменят три стратегии за политическото освобождение на българските земи. Първата е четническата стратегия на Георги Сава Раковски. Тя не е предмет на настоящата статия. Втората е стратегията за всеобщо въстание на Любен Каравелов, Васил Левски и създадения от тях букурещки Български революционен централен комитет. Третата е на апостолите на Априлското въстание стратегия и на създадения от тях Гюргевски централен революционен комитет за организиране на бунтове.

Както казахме, в историческата наука се избягва да се прави разлика между политическата стратегия и цел на Българския революционен централен комитет и на Гюргевския централен революционен комитет. А стратегията и целта на двата комитета са свършено различни, дори алтернативни!

КАКВИ СА ПОЛИТИЧЕСКАТА СТРАТЕГИЯ И ЦЕЛ НА БЪЛГАРСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ

БРЦК залага изцяло на всеобщо въстание със силите на народа, без да се „проси“ помощ от други балкански държави или от Великите сили.

В програмата от „Устава на Българският централни революционни комитет“ целта на революционната дейност се определя като: „...да се освободи България чрез революция, морална и с оръжие“⁴. Революция означава всеобщо въстание.⁵ Специално внимание трябва да се обърне, че БРЦК не определя като територия за революционна дейност само една

² Нацията е исторически създадена се устойчива общност от хора, възникнала на базата на общ език, обща територия, общ икономически живот и отличаваща се с особености на културата, съзнанието и психиката (Вж.: Сталин, Й. Марксизъмът и националният въпрос. – В: *Марксизъмът и националният въпрос*. София: Българска Работническа партия-комунисти, 1945).

³ Това делене на периоди в известен смисъл е **условно**. Защото просвещението, борбата за независима българска църква и борбата за политическа независимост са взаимнопреплетени процеси. Не може да се каже, че когато започва един от тях, предходният приключва.

⁴ **Стоянов, З.** Записки по българските въстания. Книга първа. София: Захарий Стоянов, 2004, с. 123.

⁵ По-нататък в „Устава“ се използва изразът „общонародно въстание“ (Пак там, с. 134).

част от българските земи. Докато Гюргевският революционен комитет определя като територия на революционна дейност само част от българските земи.

Втора точка определя средствата за постигане на целта – „пропаганда, печат, оръжие, огън, смърт и пр.“⁶.

Останалите осем от общо десетте точки на програмата на устава са посветени на междуетническите отношения в българските земи и междунационалните отношения на Балканския полуостров. Тези осем точки показват, че за Любен Каравелов и Васил Левски най-важният момент в подготовката и избухването на националноосвободителната революция е да не се допусне разпалване на етническа вражда и взаимно изстребление между различните народности (на първо място между българи и турци), живеещи по българските земи, а също и национални вражди и войни между народите, населяващи Балканския полуостров.

Ето тези останали осем точки:

3) Ние, българите, желаеме да живеем със сичките наши съседи дружествено, а особено със сърбите и черногорците, които съчувстват на нашите стремления, и с румъните, с които нашата съдба е тясно свързана, и желаем да съставим с тях федерация из свободни земи.⁷

4) Ние желаем, щото тая земя, която е *населена с българи*, да се управлява *български*, т.е. съобразно с нравите, обичаите и характера на българския народ; а ония земи, които са населени с румъни, със сърби, с черногорци и с гърци, да се управляват съобразно с характера на румънския, сръбския, черногорския и гръцкия народи.⁸

5) Нека сяка народност, както и секи човек, уварди своята свобода и да се управлява по своята собствена воля. Ние не желаеме чуждото, т.е. онова, щото не е наше; но не желаеме да дадеме и другимо своето.

6) Ние нямаме претензии за исторически права и затова оставяме на самият народ да реши своята съдба и да яви с кой отдел на съюза желае да се присъедини: със сръбския ли, с българския ли, с румънския ли, или с гръцкия – следователно у нас не могат и да бъдат въпроси за границите.⁹

⁶ Пак там.

⁷ Този момент – „федерация от свободни земи“, е изключително впечатляващ. Ето още от кога българските революционери са разбирали, че единствено една **федерация** може да сложи бариера на балканските национализми, на враждите между балканските народи и да обуздае апетитите на балканските управляващи класи за войни.

⁸ Тук се прибавя и гръцкият народ. Добавянето му вероятно е коствало немало терзания на Каравелов и Левски. Защото „Уставът“ е писан в разгара на борбата за самостоятелна българска църква, която борба е свързана с многогодишни остри вражди, разпалвани от гръцкото духовенство срещу българския народ.

⁹ Пета и шеста точка са уникални. Като че в огледало са гледали Каравелов и Левски. Български патриоти, те са искали да предпазят българския и другите балкански народи от тяхната трагична бъдеща съдба. Уви, сръбският, българският и гръцкият национализъм превръщат Балканския полуостров в барутен погреб!

7) Ние желаем за себе си свобода народна, свобода лична и свобода религиозна; с една дума, свобода човеческа и затова желаеме такава съща свобода и на нашите приятели и съседи. Ние не желаем да владеем над друго и затова не позволяваме да ни *владят* и другите.

8) Ние причисляваме в числото на нашите врагове и противници и ония български изроди и *чорбаджии*, които пречат на народната ни цел, и ще ги преследуваме навсякъде и сякога.¹⁰

9) Ние приемаме и гърците в числото на нашите приятели и съюзници, ако само тия се откажат от своите досегашни панеллинически цели и от своите исторически претенции.¹¹

10) Ние не въставаме против турския народ, а против турското правителство и против ония турци, които го подкрепят и бранят. С една дума, ние считаме за приятели сичките народи и народности, които съчувстват на нашето священо и честно дело, без да гледаме на вяра и народност.¹²

Програмата на „Устава“ недвусмислено разкрива, че: политическата стратегия на дейците от БРЦК е насочена към подготовка на национално-освободителна и **социална** революция; че тя трябва да се извърши със силите на целия народ, а не в услуга на някоя европейска империя; че подготовката и провеждането на тази революция не бива да разпалва междуетнически вражди в българските земи и войни между балканските държави.

Ето какво **свидетелства** Стоян Заимов за политическата стратегия на БРЦК:

„...в числото на падналите духом патриоти се намериха такива пресни и неизчерпаеми бунтовнически сили, които не мигнаха от несполуката в народното дело (има предвид несполуката чрез чети и „мемоари“ до Великите сили да се предизвика тяхната намеса и създаване на правителство по „калѳпа“ на Влашко – бел. авт.): те, разочаровани от сръбските лъжи и букурешките патриотически сплетни и клюкарства, обърнаха очите си към самата народна маса, към самия този народ, за който готвеха политическа свобода. Казаха те в себе си: а) с пота на народно чело трябва да се добие свободата; б) свобода, придобита на чужд гръб, през носа излязая; в) народът само тогава ще цени сладостта на свободата, когато сам със своите ръце е добие; г) трябва да се иде вътре в народа, да му се каже да не чака никакви „дядо Ивановци“, „Наполеоновци“, „Мелановци“, „Кузовци“, „Тотевци“, „Панайотовци“ и всички други сортове политически спасители; д) а трябва сам той да се приготви за кървавата борба.

¹⁰ Изкушаваме се да кажем: Браво! Без да са чели Маркс прилагат класовия марксистки подход!

¹¹ Повтаряме, това е писано в условията на ожесточена вражда между българи и гърци по време на борбата за самостоятелна българска църква.

¹² Пак там, с. 123 – 124.

Казано – свършено. (...) Левски в продължение на две години (от 1868 до 1870) успя в няколко градове, паланки и по-големички селца да посее казаната идея и да съедини по няколко патриоти в групи, на които групи в 1870 година се даде името местни частни революционни комитети. В същата година се издаде уставът, по когото се устройваха и управляваха комитетите. (...) Всичките комитети, взети в едно, съставляваха българското неофициално привременно правителство, което се разпадна на два отдела: I отдел съставляваха комитетите във Влашко с център Букурещ во главе Л. Каравелова; II отдел – комитетите в Българско, с център Ловеч, во главе Дякона Левски...

Средствата, чрез които комитетите мислеха да достигнат осъществяването на идеята, били са: а) организацията на частни местни революционни комитети по селата и градищата в самата среда на народа; б) въоръжаване на тези комитети с оръжие, купено с парите на самите революционери; в) едновременно избухване на революцията по всичките села и градища в България; г) чрез собствената народна сила да се спечели политическата свобода, без да се чака вънкашни политически спасители¹³.

БРЦК развива много активна дейност. В много градчета и села на Мизия и Тракия са организирани местни революционни комитети. Осигурена е комуникацията между тях, а също и комуникацията им с БРЦК чрез тайна поща. Освен чисто организационни задачи, тази тайна поща помага и в разпространението на революционни вестници, прокламации и др. революционна литература. Съществува дори тайна полиция, която се грижи за сигурността на организацията. Бъдещите апостоли на Априлското въстание участват в тази дейност, работят усилено и трупат революционен опит.

През периода 1872 – 1875 г. обаче революционната организация претърпява три тежки удара. Първият е Арабаконашката афера. Обирът на държавната хазна в Арабаконашкия проход от Димитър Общи и неговото предателско поведение пред османските власти води до разгром на организацията върху значителна територия (Тетевенско, Етрополско, Ботевградско (Орхание). Най-лошото е, че тази афера води до залавянето и екзекуцията на Васил Левски – идеолог и организатор на национално-освободителната борба.

Вторият тежък удар е Хасковската афера. При неуспешен опит за убийство на видния враг на организацията – чорбаджията хаджи Ставри, апостолът на Тракия – Атанас Узунов, е заловен. Атанас Узунов последва примера на Димитър Общи и с цел да даде **политически** характер на делото срещу него и да „уплаши“ османската власт започва да издава члено-

¹³ **Заимов, С.** Миналото. Очерки и спомени из дейността на българските тайни революционни комитети от 1869 – 1877 година. София: БЗНС, 1986, с. 10 – 11.

вете на организацията. Затворите на Пловдив, Стара Загора и Хасково се напълват с десетки дейци на организацията.

Третият удар е провалът на Старозагорското въстание (септември 1875 г.). Османските власти залавят много от дейците на революционната организация. Част от тях са екзекутирани, а друга част поемат тежкия кръст на заточеници. Стефан Стамболов е лидер и водач на Старозагорското въстание. Захари Стоянов е също един от апостолите. Тези бъдещи създатели на Гюргевския революционен комитет преживяват много физически и морални страдания. Те дълбоко се **разочароват** от поведението на българския народ по време на въстанието. Те се сблъскват с предателства, страхливост, враждебност, фалшиво фанфаронство, отвратителна дезорганизираност и пр. в хода на въстанието. Това въстание променя отношението на бъдещите апостоли на Априлското въстание към българския народ. Те вече не страдат от никакви илюзии за готовността на народа за жертви в името на политическата свобода. Ето какво свидетелства Захари Стоянов за отношението на Ст. Стамболов към обещалите да докарат в Стара Загора 700 въстаници, а изобщо немярнали се там хайдутини на дядо Никола от село Хаине:

„Той изля своя гняв върху събралите се в дома на дядо Никола мустакати юнаци, които наричаше страхливи баби, малодушни, нерешителни и пр.

– Засрамете се поне от нас, вчерашни деца, които имаме възможност да живеем от вас по-богато и по-охолно, но за общо добро презрели сме всичко и ходим да се скитаме гладни и жадни.

Всички присъстващи мълчаха с наведени глави“¹⁴.

И по-нататък: „Когато един народ не обича свободата, то можеш ли да го принудиш за това насилствено? Лъжи, хвалби, голи обещания и нищо повече! Ходи, та се скитай по тези пустини като Хамовото семе – говореше той не на нас, но така, сам на себе си, да си разпилей тъгите“¹⁵.

Дааааа! Но се оказва, че може един народ, който не обича свободата, да го **принудиш** за това **насилствено**. И го „принуждават“ именно апостолите на провалилото се Старозагорско въстание. Как?

КАКВИ СА ПОЛИТИЧЕСКАТА СТРАТЕГИЯ И ЦЕЛ НА АПОСТОЛИТЕ НА АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ

Отново ще цитирам С. Заимов, който описва съдбата на успелите да избягат в Гюргево апостоли на Старозагорското въстание. В края на 1875 г., когато Л. Каравелов и Хр. Ботев се отказват от борбата, а Левски отдавна е мъртъв, каква нова идеология и стратегия „прегръщат“ старозагорските апостоли?

¹⁴ Стоянов, З. Цит. съч., с. 216.

¹⁵ Пак там, с. 220.

„Членовете на Гюргевския ц. р. Комитет, които бяха и самите организатори, и апостолите на революцията, не вярваха във възможността на политическото ни освобождение чрез собствените народни сили. Това неверуване на комитета в средствата, с които Каравелов и Левски мислеха да освободят България, произтече от миналите произшествия, които се извършиха в продължение на четири години (1872 – 1876). Казаните произшествия, а особено несполуката в движението на 1875 г., подеждяха в друго направление на гюргевските апостоли организатори: те, вместо да се разочароват, както Каравелов и Ботев, вместо да се оттеглят от полето на революционната агитация, както направиха някои от техните предшественици, те, въодушевени от продължението на „херцеговинското дело“ и от изпънатите струни на европейската дипломация по възточния въпрос, решиха: 1) Да се подновят и усилят тайните комитетски общества в България. 2) Да се организират местни чети от ч. м. р. комитети и тези чети да се вооружат с пушки, пищове, коси, дървета, дървени топове. 3) И на първия май 1876 година в един час и минута да се дигне революция. 4) Да се запалят по-големите турски, български села и градища; да се развалят в същия ден телеграфическите жици по всичките телеграфни направления, мостовете по железниците и шосетата. 5) Да се извика временна паника както в турското население, така и в турското правителство и да се произведе нравствен фурор в самата народна българска маса, а с това да се предизвика една обща „резня“ между турското и българското население, чрез която „резня“ ще се заставят европейските държави волею-неволею да се намесят във въпроса...“¹⁶.

Разочаровали се във възможностите да запалят сред народа огъня на възвишения патриотизъм, те този път се ориентират към низките страсти на **враждата** и **омразата** към другите народи и вероизповедания. Защото тези страсти лесно пламват. Враждата и омразата са първични рефлексии на етноцентризма. Те са като сложения върху прахан барут – лесно пламват и се разгаря унищожителен огън. А това заслужава българският народ според апостолите. Той трябва да бъде подложен на **изтребление**. Само тогава ще „извоюва“ своята свобода. След като е некадърен със собствени сили да си извоюва свободата, то апостолите ще организират „резня“. „Резнята“ между българи и турци ще събуди съчувствие във Великите сили, „...европейските държави волею-неволею да се намесят във въпроса“. Съответно те ще подарят свободата на българския народ. Съответно апостолите ще станат „началници“ в новата държава.

Политическата стратегия е организиране на **въоръжени бунтове, палежи, кланета и изтребление между българи и турци**.

За организиране на изтреблението на българи и турци не е нужно много време. Организирането на нови бунтове започва през зимата на

¹⁶ Заимов, С. Цит. съч., с. 13.

1875 г. „Въстанието“ се планира да избухне на 1 май. Така и става, с тази подробност, че бунтовете започват още през април. Затова бунтовете се наричат Априлско въстание. За разлика от предишната година новото „въстание“ е „успешно“. Апелирането към омраза и вражда спрямо турците, систематичните целенасочени лъжи, че щом пукне първата пушка, армиите на Сърбия и Русия ще нахлуят в българските земи, много други подобни митове, например, че „Турция ќе падне 1876 г.“, дават своя плод. Започва изстреблението на българския народ. Може би мащабите на изстреблението са по-малки, отколкото са се надявали апостолите. Но те се оказват достатъчни, за да постигнат апостолите своята цел. Европейското обществено мнение застава на страната на българите. В Русия общественото мнение оказва силно влияние на императора и имперското правителство за обявяване на война на Османската империя. Така и става. Войната започва още на следващата – 1877 г. През 1878 г., след 500 години османска власт, ние, българите отново имаме политическа независимост.

Не само апостолите, но и някои от местните дейци възприемат тази политическа стратегия. Ето последното слово на войводата Цанко Дюстабанов пред съда във Велико Търново: „Аз зная много добре, че царството ви е голямо, че силата, войската и оръжието е във ваши ръце, че със сила ние не ще ви надвием. Но зная още, че вие сте варвари и тирани, че поради въстанието ще нападнете на невинните и мирни жители и ще направите зверства. Нашата цел, прочее, не е била да ви надвием със сила, но само да ви предизвикаме и да направите зверства, които вече направихте премного и благодарение на което се компрометирахте пред целия образован свят, а тая наша цел е достигната вече. Бъдете следователно известени, че ние победихме! Вие като изгорихте толкова къщи и села на мирните българи, като изклахте толкова невинни старци, бабички, жени и деца, като разорихте толкова църкви и училища, трябва да знаете, че цяла Европа се възмути от вашите зверства и тя скоро ще дойде да ви изгони от тука. Затова стягайте се да бягате към Анадола“¹⁷.

Апостолите на Априлското „въстание“ не си задават въпроса, ако успеят и някоя европейска държава нападне Османската империя, нейните войски **ще напуснат ли България** и тя ще получи ли политическа независимост. Очевидно са считали това за най-вероятно. Но са допускали и другия вариант – българските земи да станат част от друга империя.

Доколкото Османската империя на Балканския полуостров граничи с Австро-унгарската империя, Гюргевският централен революционен комитет е считал за възможно да станем „роби на Австрия“. Което за тях очевидно е приемливо. Най-малкото защото дори в този случай те като поборници имат перспективи да станат „началници“, т.е. чиновници.

¹⁷ Цитатът е от интернет.

Този момент – за личните амбиции, с които са участвали в революционното движение апостолиите на Априлското „въстание“, е много важен. Без да обобщаваме и съвсем накратко ще кажем следното.

Несъмнено сред дейците на Гюргевския централен революционен комитет е имало **идеалисти**, т.е. личности, които са мотивирани в революционната си дейност от идеалите за справедливост, национална независимост и пр. Но също е несъмнено, че повечето от тях освен горните мотиви имат и силен мотив в перспективата след освобождението да станат „**началници**“. Те са млади хора от средните слоеве на българското общество. Доста от тях са добре образовани. Някои, като например Стефан Стамболов, Панайот Волов и др., дори са получили образование в чужбина. Други, като например Георги Бенковски, Захари Стоянов и др., – по пътя на самообразованието. Несъмнено е, че чрез своите заложиби те биха могли да намерят чиновническо или учителско място в Османската империя, но с много нравствени компромиси от тяхна страна. Възщност за българската интелигенция пътищата за служебна кариера в Османската империя са **много по-малки**, отколкото например за гръцката и арменската интелигенция. Ето какво казва Захари Стоянов по този въпрос:

„Думата ни е за участието на българската интелигенция пред въстанието. Ако турското правителство, вместо да преследва младите сили на България, беше им отворило път към различни граждански и военни служби, т.е. ако ние имахме по-голямо число от Иванчо и Юрданчо ефендювци, както другите християнски народности на Балканския полуостров имаха своите киркоровци, гарабетовци и аристидовци – да не ни обвиняват, че ще кажем голяма дума, но Турция и до днешен ден щеше да се разява в София и Пловдив“¹⁸.

В историята думата „ако“ не съществува. Но хипотетично, ако в борбата между „млади“ и „стари“ последните вземат превес (т.е. не се реализира вариантът „резня“), то несъмнено българската народност би се развивала успешно икономически и културно в границите на 205-те хил. кв. км от Балканския полуостров, където тя е доминираща, т.е. по принцип е съществувала вероятност от създаване на общо национално съзнание на цялата българска народност. Съществува вероятност след Първата световна война, когато турският народ, воден от Кемал Ататюрк, започва националноосвободителна борба срещу Османската империя, българският народ да се включи в тази борба и да образува голяма държава в своите „естествени“ граници, т.е. в границите, в които българската народност е доминираща.

Но съществува и другата вероятност – **арменският вариант!** Тоест съществува и вариантът по време на войната да избухне въстание и пак да

¹⁸ Стоянов, З. Записки по българските въстания. Книга първа. София: Захарий Стоянов, 2004, с. 286 – 287.

има „резня“. И то много **по-мощна**. Да не говорим, че много по-рано консолидиралите се в нация гърци и сърби надали ще позволят образуването в сърцето на Балканския полуостров на единна голяма българска нация.

Факт е, че апостолите на Априлското „въстание“ постигат както обществените, така и личните си цели. Тяхната стратегия за предизвикване на изстребление на българи и турци се оказва **печеливша** както относно националното освобождение, така и в личен план. Някои от апостолите загиват през въстанието, но повечето успяват да се върнат в Румъния. Героично загиват **местните лидери** на въстанието – Цанко Дюстабанов, Кочо Чистеменски и пр. Но те са народни лидери, а не професионални политици. Професионалните политици – Стефан Стамболов, Захари Стоянов, Стоян Заимов и пр., се измъкват своевременно, постигнали целта си – „резня“. И дочакват Руско-турската освободителна война. И да! Постигат и личните си амбиции – след Освобождението стават депутати, министри. Дори един от тях – Ст. Стамболов, е министър-председател.

Стои, разбира се, нравственият проблем доколко стратегията **целенасочено** да предизвикваш **изстребление** на българи и турци е морална стратегия? Според мен този въпрос всеки трябва да решава сам за себе си. Апостолите, които загиват по време на въстанието, са изкупили вината към жертвите със смъртта си. За другите не се наемам да съдя. Това, което искам да подчертая, е: *стратегията и целта на „апостолите“ и на Гюргевския централен революционен комитет е коренно различна от стратегията на Васил Левски, Любен Каравелов и БРЦК*. Тя залага основно на **измамата** на българското население. Две са основните „опорни точки“ на измамата. Ето какво свидетелства Захари Стоянов за **първото**:

„Първото нещо, което всеки апостол трябваше да каже най-напред в селата, се захващаше от въпроса за самосъхранението.

– Известно ви е вече, братя, че турският комитет в Цариград, който се състои изключително от фанатици софти, е решил всеобщо клание на българите!... Това клание ще се започне идущата пролет. Цял рояк от ходжи и софти пъпли вече из турските села да разгласяват своето решение. Джебепанетата във всеки град са отворени вече за турското население, на мало и голямо се раздава оръжие и фишеци; джамиите са се преобърнали на дебои; страшни ще времена да настанат за нашия народ, дете в майка ще да заплаче и пр. – бяха стъпателните проповеди на апостолите в ония села, гдето нямаше още комитет, гдето кракът на Дякона не беше стъпил, защото в такъв случай (гдето е стъпил – бел. моя) нямаше нужда да се разправя надълго и нашироко за дейтелността на турските комитети.

Разбира се, в истинността на горните думи по него време нямаше човек, който да се усъмни“¹⁹.

И ето какво казва за **второто**:

¹⁹ Стоянов, З. Записки... Цит. съч., с. 310 – 311.

„Населението мислеше, че апостолите не са тръгнали само по себе си, че тях ги е проводила някоя царщина, например Русия, Сърбия или Румъния. По тая причина мнозина от тях не намираха за нужно да се обясняват пред простолюдието, че тия (апостолите – бел. моя) са бедни, изгонени и компрометирани младежи, тръгнали по собствена воля, без знанието на някоя царщина; защото ако кажеше човек истината, то щеше да изгуби мисията му пред очите на масата“²⁰.

Това са двете големи лъжи, които „апостолите“ успяват да „пробутат“ на „простолюдието“, на „масата“.

Местните лидери понякога са съзнавали, че апостолите лъжат тях, лъжат и народа. Някои от тях не се съгласяват да участват в лъжите.²¹ Например Иван Арабаджията, близък сподвижник на Левски,²² казва на Захари Стоянов: „Слушам, че вие, апостолите, сте говорили по селата, че сте проводени от руския цар, казвали сте, че Сърбия и Румъния щели да ни изпратят по няколко топове, щом сме дигнели въстанието. Това според мене не е честно, няма успех там, гдето има лъжа, употребена с каквато и да е цел; развърщава се населението, като слуша, че други ще да се грижи за неговата съдбина, малко надежда ще да захване да възлага той на собствените си мишци“²³.

Но такива като Бае Иван са малко!²⁴ Чрез лъжите си „апостолите“ успяват да вербуват за каузата на „резнята“ доста селища. И да постигнат обществените и личните си цели. Но, както се вижда, тяхната политическа стратегия и цел са **алтернативни** на тези на Левски и БРЦК!

Алтернативни са не само по поставени цели, но и по средствата за постигането на тези цели. Докато Л. Каравелов, Левски и БРЦК подготвят всеобщо въоръжено **въстание**, то „апостолите“ и Гюргевският комитет подготвят **бунтове**.

²⁰ Пак там, с. 307.

²¹ Но някои с ентузиазъм участват. Кочо Чистеменски споделя със Захари Стоянов: „Аз мисля, бай Банков, че нашето свято дело оправдава средствата, позволено е и да поизлъгваме на места“ (Вж. **Стоянов**, 3. Цит. съч., с. 307).

²² „Дали има събитие – пише Захари Стоянов, – извършено в Тракия от 1862 година за нашето освобождение, в което той да не е вземал участие. Бае Иван е едничкият селянин по цяла България и Тракия, който е работел най-деятелно и усърдно, който е стълб на българските движения. (...) Цели пет години през месец, през два Левски ни в туй ни в онуй време е посещавал Цацарово, преседявал е при бай Иван или у верния му съсед Божила по няколко деня, а много пъти и по неделя. Щом е имало да се върши нещо сериозно, Левски е вземал ако не бай Ивана, то поне неговите съвети (Пак там, с. 357).

²³ Пак там, с. 359.

²⁴ За това, че Иван Арабаджията е участвал в националноосвободителните борби по морални причини, много показателно е поведението му след Освобождението. Въпреки неговите много големи заслуги, въпреки неговите много големи **лични качества** той отказва да се включи в борбата за власт и пари. Остава си обикновен селянин, верен на заветите на Левски.

КАКВА Е РАЗЛИКАТА МЕЖДУ ВЪСТАНИЕ И БУНТ?

ВЪСТАНИЕ ИЛИ БУНТОВЕ Е ВЪОРЪЖЕНАТА БОРБА ПРЕЗ АПРИЛ 1876 Г.?

Въстанието и бунтът са две форми на въоръжена борба. Разликите между тях са следните:

- По **обхват** на въоръжената борба въстанието е много **по-мощно** от бунта. Въстанието обхваща по-голямата част от територията и населението на дадената народност. Бунтът обхваща неголяма и дори малка част от територията и населението на дадената народност.

- Въстанието винаги изисква продължителна, многогодишна революционна дейност. Това е по възможностите само на силна, стабилна, дисциплинирана и жертвоготовна организация. Бунтът не изисква по необходимост такава организация. Той може да е резултат на подготвителна дейност на такава организация, но може да има в голяма степен и **стихийен** характер.

- Въстанието има **голяма продължителност** във времето. Бойните действия се водят в продължение на месеци. Бунтът обикновено е **краткотраен**. Рядко някой бунт може да продължи месеци.

- Жертвите на въстанието са многобройни. Бунтът също може да има за резултат много жертви. Но може да се „размине“ и с малко жертви.

Въстание или бунт е въоръжената борба през април 1876 г.?

а) Апостолите не планират всеобщо въоръжено въстание по цялата територия, където българската народност е доминираща. **Територията**, която е разпределена между апостолите за революционна дейност, обхваща около половината на българското землище. Тя обхваща Мизия и Западна Тракия. Източна Тракия и Македония не се включват в териториите, разпределени за революционна дейност. Тоест дори като **намерения** е ясно, че Гюргевският централен революционен комитет планира бунтове, а не въстание. И това е естествено! Защото въоръжени бунтове дори и на половината от българското землище несъмнено могат да доведат до мащабна „резня“ между българи и турци. Тоест, поставяйки си за цел чрез изстребление на българската и турската народност да се предизвика намяна на Великите сили, апостолите постъпват много правилно от **икономическа** гледна точка. Преценили правилно своите възможности и ефекта от своята дейност, те се ориентират към организиране на бунтове, а не на въстание. Картата на бойните действия през април също показва, че това са бунтове, а не въстание. Бунтовете обхващат неголяма част от територията на българското землище. В него участва малка част от българската народност.

б) Относно **продължителността** на подготовката на априлската въоръжена борба може да се каже, че тя е **краткотрайна**. Решението за организиране на „революция“ през месец май 1876 г. е взето от скоро създадения Гюргевски централен революционен комитет в периода от 11 –

12 ноември 1875 г. до 25 декември същата година. Въръжената борба започва на 20 април (стар стил). Факт е, че организаторите на въръжената борба се опират на създадената от Левски мрежа на местните революционни комитети. Но дори и имайки предвид това, като времетраене подготвката на въръжената борба е типична за **бунтове**, а не за въстание.

в) **Продължителността** във времето на въръжената борба също е типична за **бунтове**, а не за въстание. Най-упорити бойни действия се водят в IV (Панагюрски) революционен окръг, където е основната територия на априлската въръжена борба. Там за период около десетина дни, докато пристигне редовната османска армия и се организират запасните подразделения и башибозукът, има свободни територии. Но реално нито едно селище не успява да окаже съпротива срещу османските войски. Единствено **Брацигово** оказва по-продължителна съпротива – повече от две седмици, – до 7 май. В останалите четири революционни окръга въръжената борба се изразява в излизане в планините на въръжени чети, които **много бързо** са разгромени от редовната и запасната османска армия.

Единствено по-сериозна съпротива на османските войски оказват две чети в I (Горнооряховски) революционен окръг. В края на април и началото на май под ръководството на Поп Харитон започва бойният път на Търновската чета. Тя се състои от около 200 души. Девет дни четата успешно се отбранява в Дряновския манастир в тежки боеве с многократно превъзхождащ я противник. Това продължава до 7 май. Още по-голяма е четата, сформирана от габровци и селяни от околните села – около 400 души. Войвода на четата е Цанко Дюстабанов. Четата води десетки боеве с превъзхождащ я противник. Разгромена е на 9 май, а остатъците от четата са погубени или пленени на 11 май в ръкопашен бой под връх Марагидик.

г) Броят на **жертвите** при априлската въръжена борба също показват, че това са **бунтове**, а не въстание. Има две крайни гледни точки относно броя на жертвите. Едната, максималистичната, ги определя на около 30 000 мъже, жени, деца и старци. Другата, минималистичната, ги определя на около 12 000 – 15 000. Очевидно е, че истината за броя на жертвите е между двете крайни точки. Много или малко са жертвите на априлската въръжена борба? Може да се каже: **достатъчно са!** Защото тези жертви донасят свободата на България. Апостолите са планирали многократно повече жертви. Те са искали да съсредоточат българското население в 24 природно укрепени района. И да отбраняват продължително тези райони. Очевидно е, че ако техните планове са се били реализирали, т.е., ако „въстанието“ е било „успешно“, жертвите са щели да бъдат десетократно по-големи. Лично аз много се радвам на **неуспеха**, на **провала** на апостолите! Защото се оказва, че и десетократно по-малко жертви от планираните са достатъчни за възбуждане на общественото мнение на Великите сили и за започване на Руско-турската освободител-

на война. Добре е, че силите на апостолите стигат за организиране на въоръжени **бунтове**, а не на въоръжено въстание!

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дейността на апостолите на Априлските бунтове изиграва положителна роля в националноосвободителната борба на българския народ. Защото **цената**, която ние, българите, плащаме за освобождението си от османска власт, е много по-малка, отколкото цената, която плащат другите балкански народи. Несъмнен е верният усет на апостолите за **времето** на вдигане на бунтовете и за **резултатите** от тези бунтове. В същото време избраната политическа стратегия и цел – предизвикването на „резня“, на кланета между българи и турци, чрез което да се предизвика намеса на Великите сили, апелването към най-ниските страсти на населението – омразата и враждата към друговеците, води до **трайни деформации** в българския национален характер. Резултатите са показателни. И досега ние, българите, не намираме начин да живеем в доверие и разбирателства с нашите сънародници друговеци и с другите балкански нации. Войните, разпалвани от българския елит, се опират на най-примитивните рефлексии на масовата психика и водят до етнически прочиствания на българите от земи, където те са преобладаващ етнически елемент. Землището на българската народност се свива от 205 000 кв. км до 111 000 кв. км.

И още нещо! Липсата на продължителна борба за национална свобода, стремежът някой друг да ни освободи водят до закрепване на отрицателни национални характеристики, като конформизъм, нагаждачество, търпимост към националните предатели и пр. Така че, от една страна, несъмнен е значимият принос на апостолите за прогреса на българската нация. От друга страна, избраната от тях политическа стратегия и цел закрепват редица отрицателни черти в нашата национална психика.

Литература

1. **Займов**, С. Миналото. Очерки и спомени из дейността на българските тайни революционни комитети от 1869 – 1877 година. София: БЗНС, 1986.
2. **Найденев**, Г. Идеологията на Българския революционен централен комитет и на Гюргевския централен революционен комитет. – В: *Общество*, памет, образование (История и обществени нагласи), том 2.
3. **Сталин**, Й. Марксизъмът и националният въпрос. – В: *Марксизъмът и националният въпрос*. София: Бълг. Работническа партия-комунисти, 1945.
4. **Стоянов**, З. Записки по българските въстания. Книга първа. София: Захарий Стоянов, 2004.